

Кравчук М. В.
*к.ю.н., доцент, доктор права УВУ,
професор кафедри теорії права
та конституціоналізму, Заслужений юрист України,
почесний професор університету,
Західноукраїнський національний університет*

ПРАВОВА ДЕРЖАВА ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ

Концепція правової держави пройшла складний і довготривалий шлях. Ще в античний період людство розуміло, що тільки право здатне дати владі міру, обмежити її в інтересах народу, а держава, в якій закон суперечить людській природі, не слугує загальному благу, - припиняє своє існування [1, с. 96]. Правова держава, на думку авторського колективу «Загальної теорії держави і права», є не зовсім юридично точним словосполученням. Адже державу не можна уявити без права. Право і держава виникають майже одночасно, розвиваються у тісному взаємозв'язку. Властиво, право – це одна із ознак існування держави. Право народжується державою, як система певних узаконених у державі правил поведінки, воно закріплює відповідні державні структури, наділяє їх повноваженнями, встановлює механізм реалізації цих повноважень, регламентує зміст і порядок вирішення різноманітних відносин (між державними органами і громадянами, між самими громадянами), які виникають і розвиваються в державі. Тому держава може бути або правовою, або не існувати взагалі [2, с. 223].

Термін «правова держава», який набув широкого використання в юридичній науці, доречно розуміти з врахуванням цих умовностей. Разом з тим, у ньому втілені прогресивні ідеї різних мислителів світу про державу від Платона, І. Канта, К. Велькера і Р. Моля, Дж. Лока, Ш.-Л.Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо до О. і Б. Кістяківських, С. Дністрянського, М. Палієнка, О. Малицького, В. Старосольського, Ф. Тарнавського та інших.

Уперше термін «правова держава» було вжито німецькими вченими К. Т. Велькером (1813), І. Х. Фрайзер фон Аретином (1824). Створення юридично завершеного поняття «правова держава» пов'язують з ім'ям Р. Моля, який ввів його до загального державного-правового і політичного вжитку. У 1829 р. він навів визначення правової держави як конституційної держави, що має ґрунтуватися на закріпленні в конституції прав і свобод громадян, на забезпеченні судового захисту особи [3, с. 136].

За твердженням О. Ф. Скакун, «низку положень про правову державу було вироблено античними авторами:

- про владу закону як поєднання сили і права (Аристотель, Соломон);
- про відрізнення правильних і неправильних форм правління (Сократ, Платон);
- про відрізнення природного і позитивного права та їх співвідношення (Аристотель, Демокрит);
- про рівність людей за природним правом (римські юристи, стоїки);
- про право як мірило справедливості, що регулює норми спілкування (софісти, Цицерон та ін.);

- про державу як правове об'єднання людей (Цицерон);
- про сфери приватного і публічного права, про юридичну особу, суб'єкт права (римські юристи)» [3, с. 135].

З цього приводу Платон писав: «Я бачу загибель тієї держави, де закон не має сили і перебуває під чією-небудь владою. Там же, де закон – володар над урядниками, а вони його раби, я вбачаю спасіння держави в ідеї блага, яку тільки можуть дарувати державам Боги» [2, с. 224].

«Символічним вираженням уявлень про державну владу, що визнає право, тобто про справедливу державну владу, став образ богині правосуддя із зав'язкою на очах, із мечем і терезами правосуддя. Він вказує на єднання сили і права: охоронюваний богинею правопорядок рівною мірою є обов'язковим. Образ правосуддя виражає зміст і ідею не лише справедливого суду як спеціального органу, а ідею справедливої, правової державної влади» [3, с. 135].

За твердженням В. О. Котюка: «філософські основи теорії правової держави були сформульовані І. Кантом. На його думку, здійснення права вимагає того, щоб воно було загальнообов'язковим. Ця загальнообов'язковість права досягається через надання йому примусової сили. І. Кант висунув і захищав тезу про те, що благо і призначення держави – в досконалому праві, в максимальній відповідності конституційного устрою і режиму держави принципам права» [5, с.274].

Основні філософські ідеї правової держави І. Канта такі : «панування законів в житті суспільства; обмеження втручання держави у сфери приватного життя; зв'язаність держави правом; свобода кожного члена суспільства як людини; рівність між собою підданих держави; самостійність кожного члена суспільства як громадянина; наявність принципу розподілу влад як гаранта проти встановлення деспотії» [2, с. 224].

За твердженням М. І. Козюбри: «Кантівський категоріальний імператив розуму у сфері права, що виступає у вигляді вимоги всезагального правового закону, якому має підпорядковуватися держава, стає визначальним для тлумачення правової держави» [6, с. 383].

На думку А. П. Зайця: «Особлива роль у розвитку ідей політичної теорії, на яких зросло вчення про правову державу належить Дж. Локку, Ш.-Л. Монтеск'є, і Ж.-Ж. Руссо. Дж. Локку – у частині визнання природженості та невід'ємності прав особи, витоків державної влади із особистих прав кожної людини, оголошення законодавчої влади найвищою в системі державного управління, взаємної обмеженості законодавчої та виконавчої влади, підпорядкованості державної влади суспільним інтересам та її обмеження природним, чинним і моральним законами, договірної теорії походження держави. Ш.-Л. Монтеск'є – у частині вчення про поділ влади та роль законодавчої влади у системі поділу влади. Ж.-Ж. Руссо – стосовно обґрунтування теорії народного суверенітету» [4, с. 468].

Б. Кістяківський у 1906 р. писав, що «правова держава є найвищою формою держави. Вона є школою і лабораторією, у якій виробляються засади майбутнього суспільного ладу. Проте Б. Кістяківський розглядав правову державу не як реальність, а як ідеал. «Реалії ж такі, – зазначав він, – побудувати справжню правову державу вдасться лише тоді, коли всі люди стануть святими. Нам це не загрожує ні нині, ні у найближчій перспективі» [2,

с.225]. Однак у своїх конституціях колишні союзні республіки СРСР, а нині незалежні держави, дружньо зазначили, що вони є вже правовими державами. Це положення зафіксоване також в чинній Конституції України. На нашу думку, тут бажане видається за реальність. До слова, у конституціях переважної більшості західних країн, де і була сформульована концепція правової держави, ці країни правовими не названі.

Розглядаючи проблему правової держави не можливо не погодитись з обґрунтованою думкою багатьох науковців про те, що ключові положення сучасної теорії правової держави доцільно сформулювати так :

– «Єдність права і держави, де первинним є право як загально-соціальне явище, оскільки воно виникло раніше і незалежно від держави.

– Держава повинна бути обмежена саме таким правом. Вона пов'язана не тільки законами, які сама встановлює (вони, безперечно, обов'язкові і для неї), а загально-соціальним правом – передусім у процесі правотворення.

– Найголовніше призначення такої держави – забезпечити здійснення й охорону та захист основних прав людини.

– Уявлення про правову державу в основному залежить від того, яким правом намагаються її пов'язати, як саме розуміють права людини» [2, с. 226].

Отже, верховенство права і правова держава є ідеалом, конституційне закріплення якого зобов'язує державну владу діяти законно і справедливо заради суспільного блага і блага кожної людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна теорія держави і права : (основні поняття, категорії, прав конструкції та наук. концепцій) : навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 400 с.

2. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права : підручник / за заг. ред. М. С. Кельмана. Тернопіль, 2018. 804 с.

3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. 2-е вид. Пер. з рос. Харків : Консум, 2005. 656 с.

4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 3 :Загальна теорія права / редкол. О. В. Петришин (голова) та ін.: Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.

5. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 592 с.

6. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбра. Київ : Ваїте, 2016. 392 с.